

Kirkebro

En landsby fra midten af første årtusinde

Af Arne Tubæk Naamansen

Det moderne Danmarks fortløbende udvikling i form af byfornyelse, nye veje etc. betyder, at vores fælles forhistorie hele tiden trues af ødelæggelse. Denne trussel gør det nødvendigt for rigsantikvaren, der har det overordnede ansvar for udgravningerne i Danmark via museerne at foretage undersøgelser af områder der er truede, inden entreprenørernes maskiner går i gang og ødelægger fortidslevn for altid. Dette arbejde gøres indenfor

rammerne af § 26, om arkæologiske opgaver i museumsloven. En arkæologisk udgravning betyder også at oldtidsminderne ødelægges, men i takt med ødelæggelserne/udgravningen sker der en arkæologisk registrering af de fundne oldtidsminder, det være sig i form af udgravning og dokumentation af stolpenedgravninger fra bebyggelse, som det er tilfældet ved Kirkebro¹, eller grave i et gravfelt. Når man som arkæolog går i gang med en udgrav-

Fig. 1. Luftfoto af udgravningsfelterne ved Kirkebro, set fra nord, med Bramming by i baggrunden. (Foto: A. T. Naamansen).

Fig. 2. De to åbent-hus arrangementer var en stor succes med mange besøgende. (Foto: C. P. Pedersen).

ning, ligger der altid overraskelser og venter på én. De kan være af både positiv og negativ karakter.

Grunden til at Kirkebro blev arkæologisk »ødelagt« var, at kommunen skulle anlægge en ny vej nordvest om Bramming. Udgravningen af den del som var berørt af vejbyggeriet blev påbegyndt i efteråret 1993. I sommeren 1994 udgravede vi det resterende område som en uddannelsesudgravning for førsteårs arkæologistuderende fra Københavns Universitet². Lokaliteten ligger i det nordlige Bramming, på en højtning ud mod Ilsted Bæk mod nord. I alt blev der med gravemaskine rømmet muld af et område på ca. 17.500 m² (fig. 1). Der blev i sidste års udgave af Lokal-Årbogen for Bramming givet en kort introduktion til gravningen (A. T. Naamansen 1993, s. 24f.).

Lokalinteresse

Det er altid rart når folk interesserer sig for ens arbejde, og hos lokalbefolkningen i Bramming har interessen for vores arbejde været stor. Ofte besøges udgravninger af lokale eller forbigående, hvis øjne har fanget de ofte store jorddynger der næsten altid »ledsager« arkæologernes udgravninger. »Finder I noget?«, lyder spørgsmålet - og så skal man i løbet af et øjeblik opsummere de vigtigste resultater, selvom man står midt i dem og de egentlig ikke er dukket frem nu. Nogle gange føler man, at man skal retfærdiggøre og stå til ansvar for at bruge skattekrone på arkæologiske undersøgelser. Men man står ikke på en pløjemark i næsten al slags vejr, kun fordi man synes der er sjovt. Som arkæolog og museumsansat har man nogle forpligtigelser i forhold til museumsloven.

Omstændighederne gjorde, at 1993 udgravningen i Bramming ikke var til de store rundvisninger. Det blev der i 1994 rådet bod på med to »åbent hus« arrangementer med over 200 besøgende (fig. 2). Det er jo også vores fælles fortid vi arkæologer arbejder med, og et spørgsmål man som arkæolog må spørge sig selv om er: Hvordan får vi det ofte kæmpemæssige og uoverskuelige materiale og indvundet viden formidlet ud til museets »kunder/forbrugere« de besøgende? Her er åbent-hus arrangementer med til at formidle selve udgravningen af genstandene, mens den videre historie må fortælles via udstillinger etc. på museerne. Nogle af besøgene på udgravningen resulterede i, at vi blev opmærksomme på, at de forhistoriske aktiviteter på bakken ikke kun omhandlede den periode, som vi skulle undersøge, men at der også tidligere, næsten 3000 år før i stenalderen, havde været mennesker her på Kirkebro. Netop museernes kontakt med folk i lokalområderne er meget væsentlig. En landmands fund af en flintøkse eller potteskår, flintafslag, ildpåvirkede sten osv. kan være nok til at vise tilstedeværelsen af forhistorisk aktivitet i området, som senere kan vise sig at være

fra en boplads etc. Disse registreringer kan senere igen få stor betydning ved byggemodning, vejbyggeri og lignende, fordi så ved museerne, at her skal man være ekstra opmærksom på mulige jordfaste fortidsminder. Det er meget forkert at tro, at museerne vil have de fremkomne fund, eksempelvis en flot sleben flintøkse, museerne ønsker at registrere fundene evt. låne dem til tegning, hvorefter finderen får dem igen. Det vigtigste er at de bliver registreret så fundoplysninger ikke går tabt.

Jernalderen (500 f. Kr. - 800 e. Kr.)

Fra de første aktiviteter på bakkekolden i stenalderen skal vi springe frem til tiden omkring Kristi fødsel, hvor der igen er spor af aktivitet i området, nu i form af kogestensgruber fra ældre jernalder. En enkelt meget flot kogestensgrube indeholdt meget keramik fra førromersk jernalder (perioden lige inden Kristi fødsel). En stor mængde keramik er ikke typisk for kogestensgruber. Bortset fra disse kogestensgruber, som er en slags ildsteder/ovne, hvor man i en nedgravning i undergrunden har opvarmet sten til brug i husholdningen ved kogning eller stegning, skal vi endnu et halvt årtusinde frem før vi igen finder spor af mennesker i området, nemlig til slutningen af jernalderen.

Perioden 5.-8. århundrede betegnes arkæologisk som germansk jernalder, efter de fremherskende kræfter på kontinentet. Gennem gravfund og enkeltfund af smykker med ornamentik fra denne periode har vi længe kendt til periodens stiludvikling i metalhåndværket. Indtil for 15 år siden kendte man kun meget lidt til bosættelser fra germansk jernalder. Pollendiagrammer fra perioden viser, at der her skete en tilbagegang af antallet af dyrkede planter samt at skoven bredte sig. Dette kombineret med de manglende fund af bebyggelse fra perioden gjorde, at man i lang tid antog, at der havde fundet en storstilet flytning sted. Fra skriftlige engelske kilder berettes der om et folk, juterne (jy-

derne), der sammen med anglerne og sakserne i 5. århundrede efter Kr.f. deltog i invasionen af England. De skriftlige kilder samt de manglende fund blev i mange år kædet sammen til at landsdelen blev affolket, fordi alle flyttede til England. I de senere år er fund af periodens bebyggelse både i form af enkeltgårde og i form af landsbyer dukket frem flere steder i landet. Dette har betydet, at germansk jernalder er kommet på linie med den øvrige del af jernalderen, hvad angår det bebyggelsesmæssige kildemateriale. Her kommer Kirkebro-lokaliteten ind som endnu en vigtig brik i det større puslespil, der hedder Danmarks forhistorie.

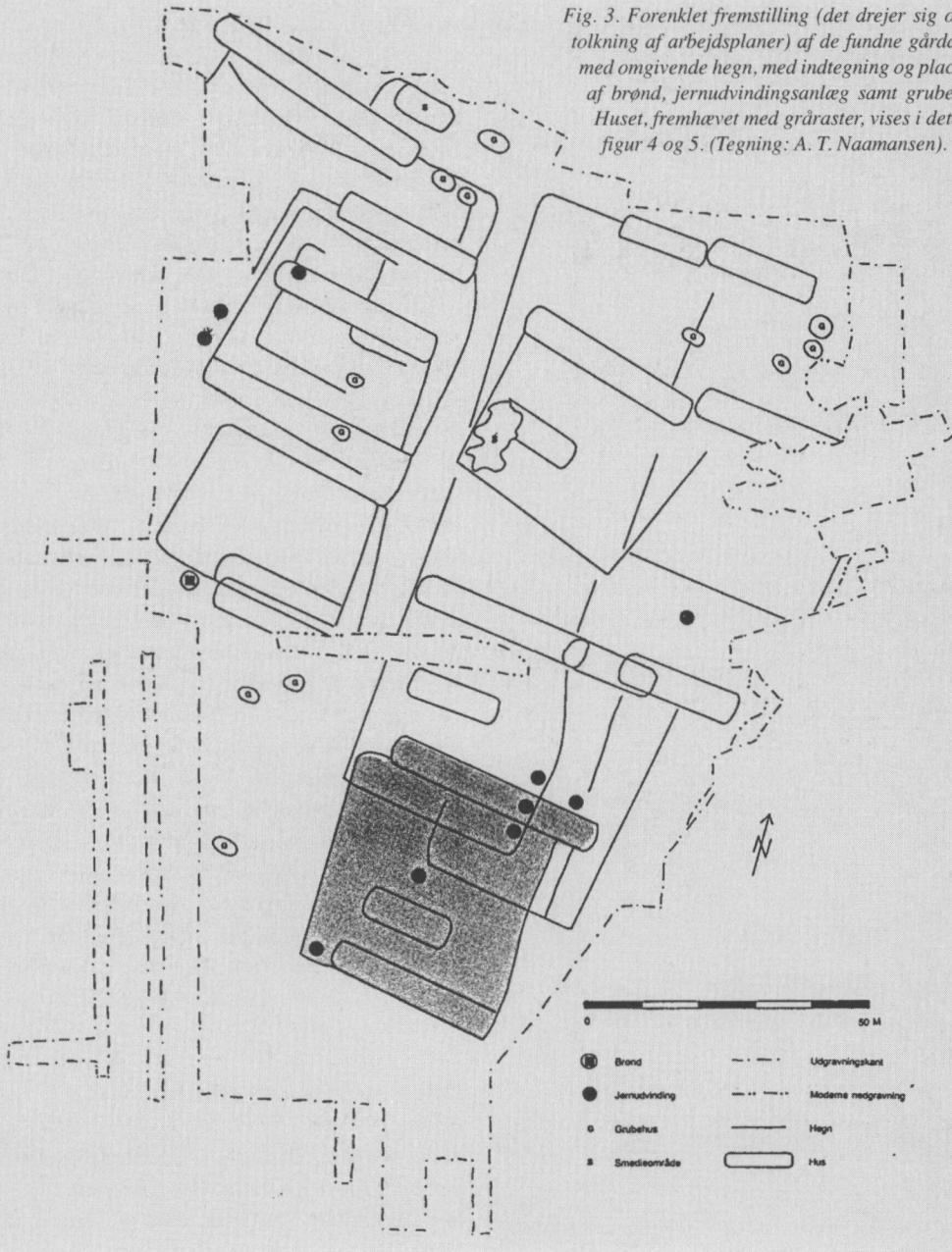
Kirkebrolandsbyen

Gårdene på Kirkebro skal tidsmæssigt placeres i århundrederne lige før Ribes grundlæggelse, i den ældre del af germansk jernalder (5. - 6. årh.). Gårdene repræsenterer to generationers bebyggelse i en lang kontinuerlig flytning rundt i området, hvor de ældre samt yngre dele af bebyggelsen ligger et andet sted, formentlig under det nordlige Bramming syd for udgravningsområdet, eller under kolonihavehusene mod øst. Gennem hele forhistorien kendes til flytninger af bebyggelser. Først i vikingetid/tidlig middelalder opstår den stationære landsby.

Udgravningerne ved Kirkebro viser en samling gårdsanlæg (fig. 3). Vi har under udgravningen fundet og udgravet dele af formodentlig otte gårdsanlæg samt nogle enkelt-huse. Fire måske fem af gårdsanlægene kan være samtidige. En nu pensioneret maskinfører har fortalt, at han i 1960'erne har været med til at grave grus øst for Kirkebro-lokaliteten, og at der da fremkom bebyggelse spor i form af nedgravninger, gruber og stolpehuller samt slaggegruber. Sporene kan være samtidige med Kirkebro, men stammer højst sandsynligt fra en tidligere periode af Kirkebrolandsbyens liv.

Gårdsanlæggene består af en øst-vest orienteret

Fig. 3. Forenklet fremstilling (det drejer sig om en tolkning af arbejdsplaner) af de fundne gårdanlæg med omgivende hegn, med indtegning og placering af brønd, jernudvindingsanlæg samt grubehuse: Huset, fremhævet med gråraster, vises i detail på figur 4 og 5. (Tegning: A. T. Naamansen).

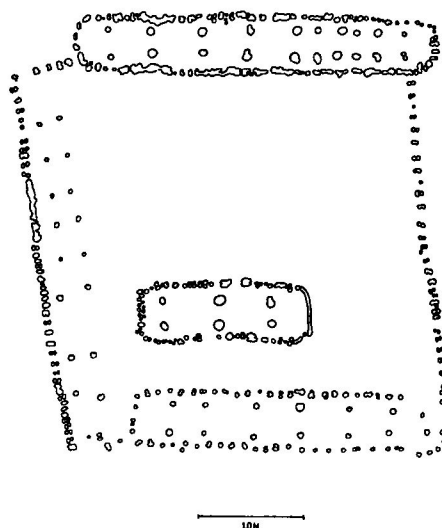

Fig. 4. Et af gårdanlæggene fra Kirkebro tegnet, som det sås i fladen efter at mulden var afrømmet, bestående af hovedhus og to mindre stald/ladebygninger altsammen indhegnet og med støttestolper til hegnet mod vest. (Tegning: A.T. Naamansen).

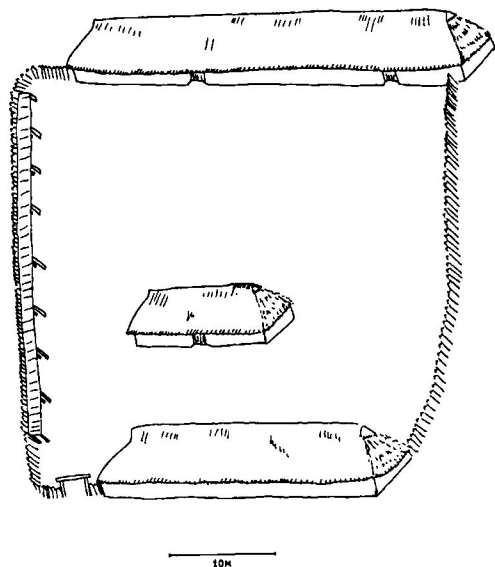

Fig. 5. Forsøg på at illustrere hvordan gårdanlægget kan have set ud. (Tegning: A. T. Naamansen).

hovedbygning op til godt 30 meter lang og fem meter bred. Disse langhuse er bygget op omkring to rækker tagbærende stolper, som er placeret med godt 2,5 meters mellemrum. Væggen består af mindre vægstolper, nogle steder i dobbeltrækker. Omkring disse skal man nok forestille sig en form for risflet, hvorpå der har været lerklining. Der er også fundet lerklining i nogle af stolpenedgravningerne på Kirkebro. Disse huse har stået i en årrække, hvorefter det har været nødvendigt med forbedringer, før man så til slut har bygget et nyt hus. Man har simpelthen anlagt et hus parallelt med eller tæt ved det gamle hovedhus, enten ved at udskifte eksisterende stolper med nye ved siden af eller ved bygning af et nyt hus nogle ganske få meter forskudt. Ved flere af gårdanlæggene er der sket en udskiftning af hovedhuset.

Udover hovedhusene fandt vi mindre sidebygninger, der må anses for at være samtidige med hovedhusene, da de ligger parallelt med disse og indenfor indhegningen. En sidebygning er normalt mindre og af mere spinkel karakter end hovedhuset. Stolperne i sidehusene har nogle steder ikke været gravet så dybt ned i undergrunden, mens de for hovedhusenes vedkommende har været gravet ca. 110 cm ned.

Disse gårdanlæg med hovedhus og sidebygning har været omgivet af en indhegning, hvorpå der også gennem tiden er foretaget udskiftninger i form af forbedringer og ændringer af hegnsløbet (fig. 4 & 5). Udfra udgravningerne kan vi se at der er tale om gårdanlæg på en størrelse op til omkring 40 x 40 meter altså ca. 1.600 m².

Offerfundslerkar & miniaturelerkar

Både i 1993 og 1994 fandt vi flere lerkar sat ned i undergrunden. Da karrene ikke indeholdt brændte ben eller oldsager kunne der ikke være tale om urner. Lerkarrene var heller ikke placeret inde i husene. Der må derfor være tale om såkaldte offer-

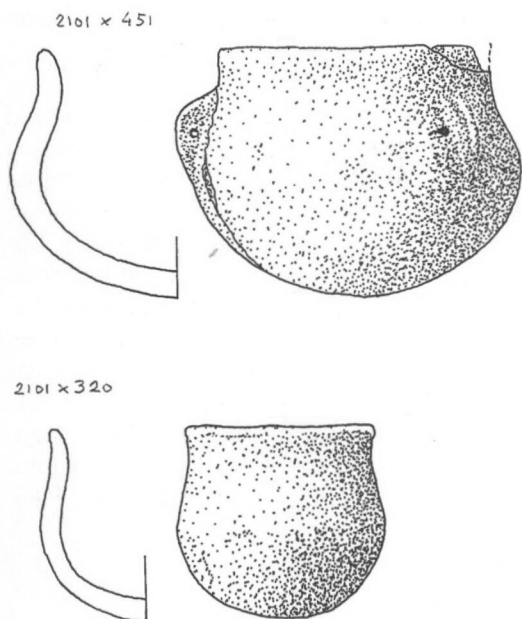

Fig. 6. To af de fundne miniaturelerkar. (Tegning: A. Thuesen).

fund evt. med madofre, sat ned for at beskytte gårdanlægget. I flere stolper fandt vi miniaturelerkar, kun 4-5 cm høje og med en diameter på 4-5 cm (fig. 6). Formodentlig er miniaturelerkarene også nedsat som ofre til beskyttelse af huset³. Sådanne offerfund af miniaturelerkar kendes fra andre dele af forhistorien. Bl.a. kendes fra Fyn et hus fra tiden omkring Kristi fødsel, hvori der var placeret miniaturelerkar i nedgravningerne til seks af de ti tagbærende stolper (Jørgen A. Jacobsen 1994).

Grubehuse

Der blev ved undersøgelsen i 1993 pudsigt nok ikke fundet nogle grubehuse (nedgravede huse, hvor

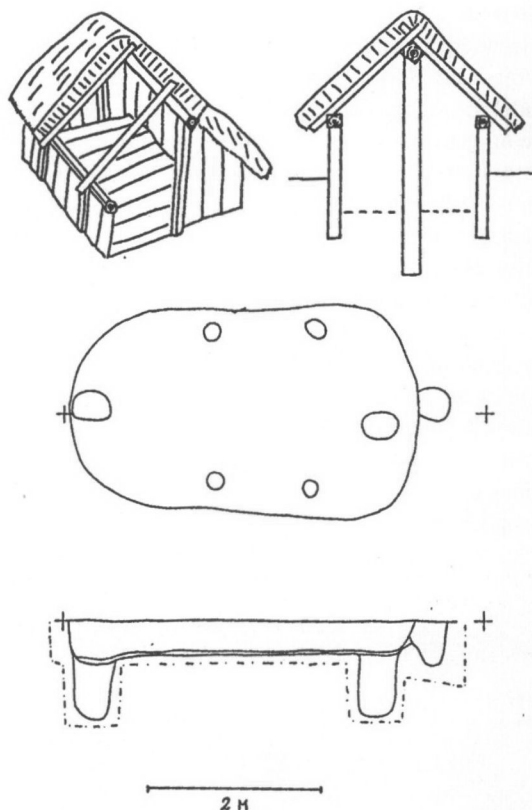

Fig. 7. Tegning af grubehus i fladen samt i profil. Forsøg på at illustrere hvordan man kan forestille sig grubehuset har set ud. (Tegning: A. T. Naamansen).

den nederste del af huset ligger under niveau, ofte 20-50 cm ned i undergrunden). I 1994 fremkom der i alt ti grubehuse af forskellig karakter. Grubehusene er ovale nedgravninger ca. 3,5 x 2,5 meter. Ved udgravning kan man se stolper i nedgravningens smalsider (husets gavle), der kan også fremkomme stolpehuller på langsiderne, som det er vist med eksemplet i figur 7.

Brønden

Brønden, der blev fundet i 1993 er den eneste brønd på Kirkebro-lokaliteten. Den er placeret udenfor indhegningen, hvilket antyder, at der er tale om en fælles brønd, der ikke er omfattet af ejendomsretten. Der kan være tale om, at flere gårdanlæg eller sågar hele landsbyen har brugt brønden. Brønden tegnede sig som en cirkulær, godt tre meter i diameter, nedgravning. Den var gravet ca. 1,5 meter ned i undergrunden og sat med kløvede egetræsplanker. Der kan være tale om gammelt bygningstømmer, som er genbrugt i brønden, hvilket er set på andre samtidige pladser. Omkring de kløvede planker er der en fragmentarisk stenforing, der tjener til støtte af plankerne. Nogle af plankerne var tilspidsede og banket yderligere ned i undergrunden. En af plankerne fra brønden er blevet dendrodateret og træet hvorfra planken

stammer er med stor sandsynlig fældet lige før år 500 e.Kr.

Udgravningen af brønden foregik på den måde, at en gravemaskine først gravede en »kasse« ved siden af brønden, for at gøre selve udgravningen med skovl og graveske nemmere (fig. 8). Brønden var fyldt op med affald, hvori vi fandt jernslagter og keramik (A. T. Naamansen 1993, s. 25). Udgravningen af selve brøndkernen med plankerne foregik ved hjælp af vandtryk fra en vandpumpe. Denne metode er tidligere med stor succes blevet anvendt af arkæolog Mogens Bo Henriksen og undertegnede ved Grønnegård-udgravningen ved Esbjerg. Selvom der på Kirkebro var tale om en mindre kompliceret brønd var det en effektiv og skånsom metode, hvor beskadigelsen af træet er minimal.

Fig. 8. Udgravning af brønden. (Foto: A.T. Naamansen).

Kværnsten

Både i 1993 og 1994 fandt vi flere kværnsten og fragmenter af kværnsten fra både dreje- og skubbekværne. På bunden af en nedgravning (110 cm nede efter at muldlaget var fjernet) til en tagbærende stolpe i et af langhusene, blev der ved udgravningen i 1993 fundet en kværnsten.

Kværnstenen lå plant og har formodentlig virket som syldsten for stolpen. Det drejede sig om en understen til en drejekværn, som var kendetegnet ved, at der var udhulet en rund fordybning i stenen (fig. 9). I 1994 fandt vi 15 meter derfra (også i et stolpehul) overdelen til en drejekværn, som muligvis kan stamme fra samme kværn.

Drejekværnen kom til Danmark omkring 3. århundrede e. Kr., efter at den i århundreder havde været kendt af folkeslagene mod syd. Drejekværnen var i forhold til skubbekværnen en teknologisk fornyelse og økonomisk gevinst, den kan male større mængder korn mere effektivt. Drejekværnen var todelt, underdelen med hulning og en mindre overdel, der havde et hul boret i midten. En pæl holdt overstenen på plads under maleprocessen.

Ardfund

I 1980 blev der ca. 200 meter nord for udgravningsfeltet, ved uddybningen af Bramming Å, fundet et pileformet ardforskær af egetræ, som er dateret til 655 e. Kr., (+/- 100 år) altså muligvis samtidig med den seneste del af bebyggelsen på Kirkebro. En ard er en plov uden vendende muldfjæl (G. Lerche 1985, s. 78ff.). Ardforskæret kan ses i

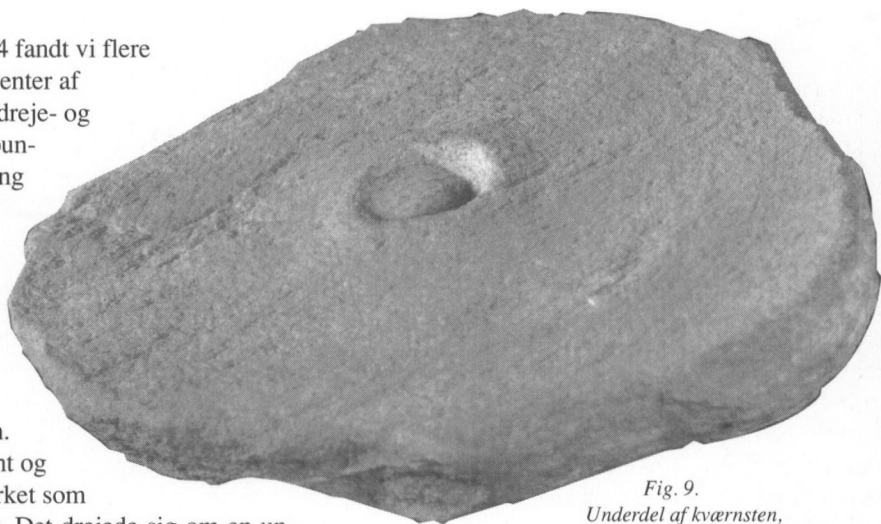

Fig. 9.
Underdel af kværnsten,
ca. 42 cm i tværmål. (Foto: T. Meyer).

den nye permanente jernalderudstilling på Esbjerg Museum.

Jernudvinding og -fremstilling

For 2000 år siden begyndte man her i landet at fremstille jerngenstande ved hjælp af myremalm. Myremalm findes i store mængder i Sydvestjylland, og også spredt i området omkring Bramming. I områderne vest for Kirkebroopladsen er der ifølge lokale landmænd pløjet en del myremalm op. Myremalm dannes af jernforbindelser der udvaskes og aflejres i lavereliggende områder. At der er foregået en lokal jernproduktion til dagligbrug ved Kirkebro viser fund af slaggegruber efter jernudvindingsovne.

Skaktovnene til jernudvinding kunne være op til godt en meter høje med godt en meter grube til slaggen under, hvilket gør det muligt at finde rester efter ovnene i dag, selvom der har været pløjet. Ovnene har været af den type, der betegnes skaktovne, kendt fra 1.-7. århundrede. Udvingen af

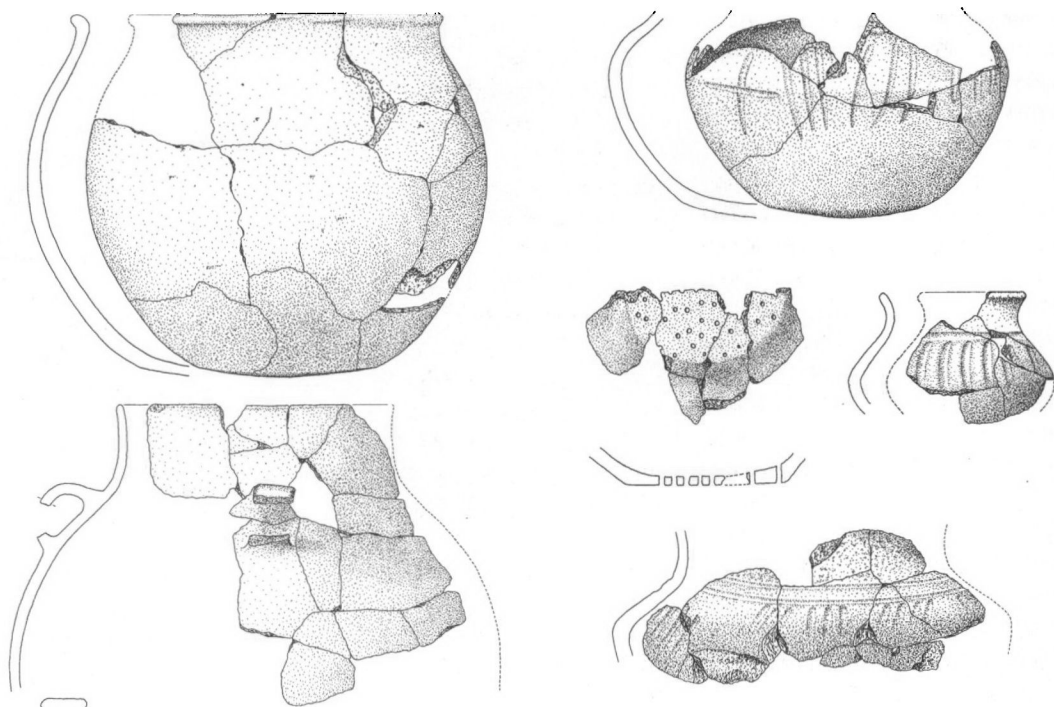

Fig. 10. Hovedparten af fundene bestod af keramik der foruden sten/flintsager har de bedste bevaringsmuligheder. Potteskårene blev fundet i affaldsgruber og i stolpehulsnedgravningerne. Der er et varieret materiale af både større forrædskaar og mindre, fine lerkar med ornamentik, samt et sikar. Eksempler på de fundne lerkar ses her tegnet. (Tegning: A. Thuesen).

jern fra myremalm i skaktovnene foregår ved godt 1.200 grader. Ovnene fyldes skiftevis med trækul og myremalm. Urenhederne ved processen (slagge) separeres fra jernet og flyder ned i den underliggende slaggegrube.

I den bedst bevarede jernudvingsovn fandt vi forkullet halm, som nu skal undersøges nærmere. Halm står som en søjle i gruben under ovnen inden den fyldes med slaggen. Der kendes godt et halvt hundrede lokaliteter med jernudvindingsovne i Danmark, de findes i stor koncentration omkring Varde og Løgumkloster. Cirka halvdelen er arkæologisk undersøgt (L. Frandsen & O. Voss 1993, s. 39ff. O. Voss 1991, s. 176f.). De ti fundne slagge-

gruber på Kirkebropladsen har ligget placeret udenfor indhegningen. Denne placering af slaggegruberne udenfor gårdsindhegningen ses også på andre samtidige pladser i det syd- og sønderjyske.

I nogle store gruber, der var meget trækulsholdige, kan der have været en produktion af trækul til brug i jernudvindingsovnene. Der bruges meget store mængder trækul i jernudvindingprocessen. Det samlede forbrug af trækul er 10-15% større end forbruget af myremalmen (vægtmæssigt). Den foretrukne træsort til anvendelsen er egetræ. Slaggegruber efter skaktovne som dem fra Kirkebro kendes bl.a. fra Sejstrup i Hunderup Sogn. Typen af skaktovne kendes også sydpå i Tjekkiet, Polen

og Tyskland. Pladserne med jernudvindingsovne kan inddeles i to typer. Store pladser med mange jernudvindingsovne, hvor der foregår en slags masseproduktion, med videresalg/bytte ud af lokalområdet. Den anden type pladser er mindre med få jernudvindingsovne, hvor der kun produceres til lokalt brug. Af de store pladser kan nævnes Snorup mellem Varde og Ølgod med spor efter op til 2.000 jernudvindingsovne (L. Frandsen & O. Voss 1993, s. 39ff.). Kirkebro må betegnes som en mindre plads, hvor de ti slaggegruber svarer nogenlunde til antallet af gårdsanlæg (otte), så hver gård har i en generation haft gang i en jernudvinding. Udover slaggegruberne blev der fundet slagge samt ovnfragmenter i andre anlæg.

Et stort grubeområde, centralt placeret i det undersøgte område, tyder på tilstedeværelsen af et smedjeværksted med tilhørende udrensingsområde. Vi fandt spor af en esse, med spor af en blæsebælg. Det hjemtagne materiale fra grubeområdet skal nu undersøges nærmere for at bestemme områdets funktion.

Erhverv

De forskellige fund (husdyrknogler, sikar, forrådslerkar, miniaturelerkar, slaggegruber, etc.) (fig. 10) fra Kirkebro-udgravningen samt det tidligere fund af en ard er med til at tegne et billede af datidens bønder. I flere gruber fandt vi en del dyreknogler, alle brændte og meget fragmenterede. Det drejer sig om knogler fra kvæg, svin, hest og får/ged med en overvægt af knogler fra kvæg. Der har her i den nordlige del af Bramming for 1400 år siden boet agerbrugere, der har holdt ovennævnte dyr som husdyr. Desuden har de haft en produktion af jern til eget brug⁴.

Post skript

Selvom udgravningen ved Kirkebro ikke er nogen verdenssensation, har den haft stor betydning på en række punkter. I løbet af vinteren 1993 fortsat-

te arbejdet med planerne om en videre udgravning på Kirkebro. En proces hvori Bramming Egnsmuseum, Bramming Kommune, Esbjerg Museum og Institut for Arkæologi & Etnologi ved Københavns Universitet deltog. Planerne blev på et tidspunkt kuldsejlet af EF's braklægningsregler. Problemet blev dog løst og udgravningen gennemført i sommeren 1994. Kirkebro kan her få betydning for udgravninger på braklagte områder i hele landet.

Lene Høst-Madsen og Rikke Simonsen, de to arkæologistuderende fra København, som deltog i udgravningen, har i 1994 lavet en udstilling om udgravningen og resultaterne. Udstillingen kan ses på Bramming Lokalhistoriske Museum.

I arkæologiske kredse har der været ført en diskussion om navngivningen af arkæologiske lokaliteter, da det nogle gange kan være problematisk at give lokaliteterne vejnavne. Men med Kirkebro er det lige modsat. Den arkæologiske lokalitet Kirkebro har givet navn til den nye omfartsvej nordvest om Bramming - Kirkebrovej.

Der er fra Bramming-egnen kun få fund fra den ældre del af germansk jernalder, fra Bramming Sogn kendes en brandgrav (Note: I hvilken der skulle være fundet en korsformet fibel samt et lerkar). Ved Varhogård lige uden for den nordlige bygrænse til Gørding blev der i 1941 af C. J. Becker undersøgt en grube (muligvis et grubehus) (Note: NM C 24321-51). Der blev fundet en del potteskår af lerkar, som i udseende minder om fundene fra Kirkebro (H. Norling-Christensen 1957, 75). Ved Darum blev i 1985 undersøgt et grubehus fra 6. årh. med fund af miniaturelerkar som fra Kirkebro. (Note: ASR j.nr. 708)(S. Jensen 1985, 111ff.). Udgravningen ved Kirkebro er den første af en landsby fra midten af første årtusinde i Bramming Kommune, og derved et vigtigt fund i forståelsen af bebyggelsen på Brammingegnen.

Noter:

1. I forbindelse med omlægningen af Porsholtvej, vest om Bramming blev der foruden Kirkebro foretaget undersøgelser ved Porsholtsvejs sydvestligste del, ved Stejlgård (ESM 1899, Porsholtvej). Der er i området en del gravhøje, hvoraf en del tidligere er undersøgt, det blev derfor fundet nødvendigt at foretage en prøvegravning af det berørte område. Der blev fundet spor af to kogestensgruber, samt en del gruber og spredte stolpehuller fra ældre jernalder. Det drejer sig formodentlig om et yderområde af et større bopladsområde.

2. ESM 2101, Kirkebro. Udgravningen fandt sted fra 21.9.-7.10.1993 og 18.7.-5.8.1994. I udgravningen i efteråret 1993 deltog to arkæologistuderende fra København, Lene Høst-Madsen og Rikke Simonsen. Enkelte dage fik vi hjælp af to fritidsarkæologer fra Esbjerg, Ernst Josefsen og Christian Peder Pedersen. I sommeren 1994 deltog et seminarudgravningshold fra Københavns Universitet med de to arkæologistuderende fra 1993-udgravningen som assistenter. På uddannelsesudgravningen deltog arkæologistuderende Marie Brandt, Maria Isenbecker, Jan Molin Jensen, Tommy Hagel Jensen, Steen Saltofte Nielsen, Søren Sindbæk, Tim Skuldbøl, Nicolai Thye, Susanne Thomsen & Nanna Winter, alle Københavns Universitet. Undersøgelsen blev finansieret af Bramming Kommune, Bramming Egnsmuseum, Københavns Universitet & Esbjerg Museum. En tak til Gustav og Hans Christian fra Bramming Kommune for deres håndtering af gravemaskinen. Manuskriptet er afsluttet i november 1994, tre måneder efter at udgravningen sluttede, resultaterne der fremlægges er derfor meget foreløbige.

3. Jacobsen 1994, s. 57. »Nedgravede potter og bægere er blot i vore dage erstattet af forsikringspolicer.«

4. Der blev på Kirkebro registreret 167 fundnumre i 1993 og 315 fundnumre i 1994 med oldsager (inkl. slagge og hjemtagne jordprøver). Oldsagerne består primært af keramik (fig. 10), men også kværnsten, vævevægte, glattesten, knusesten, skaft-hulsøksø, stridsøkse, flækker med retouch, skraber samt et efter sydvestjyske forhold stort knoglemateriale. Knoglematerialet er undersøgt af stud. mag. Rikke Simonsen.

Litteratur:

Frandsen, Lene & Voss, Olfert 1993: Jernudvinding i Snorup i tiden 1.-7. århundrede. Mark og Montre 1993.

Jacobsen, Jørgen A. 1994: Fraugde Radby. En boplads ud over det sædvanlige. 5000 år under motorvejen. Udg. af Vejdirektoratet og Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat 1994.

Jensen, Stig 1985: Et grubehus fra Darum. Bidrag til keramikudviklingen gennem 6. årh. e.Kr. Kuml 1985.

Lerche, Grith 1985: Bramming-skæret og andre nyere fund af pileformede ardskeer. Mark og Montre 1985.

Naamansen, Arne Tubæk 1993: På sporet af Brammings fortid. Lokal-Årbogen 1993. Lokalhistorisk forening for Bramming Kommune.

Norlig-Christensen, Hans 1957: Haraldstedgravpladsen og Ældre Germansk Jernalder i Danmark. Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1956.

Voss, Olfert 1991: Jernproduktionen i Danmark i perioden 0-550 e.Kr. i: Fabech & Ringtved (red.) 1991: Samfundsorganisation og regional variation.

Arne Tubæk Naamansen, Esbjerg Museum, født 1962. Arkæologistuderende, har studeret ved Institut for forhistorisk Arkæologi ved Aarhus Universitet siden 1986, samt ved Simon Fraser University, British Columbia, Canada. Arbejdet som arkæolog i Tyskland, for Fyns Oldtid - Hollufgård samt arbejdet for Esbjerg Museum siden 1988. Har skrevet faglige artikler i bl.a. Fynske Minder samt i Mark og Montre.